

पैसामुखी पत्रकारिता: विराटनगरको अनुभव

सरस्वती कार्की

पृष्ठभूमि

२०६४ पुस १५ गतेको पारिलो घाम । विराटनगरस्थित सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना कार्यालयको प्राङ्गणमा घाम ताप्यै सुइटर बुनेर बसेका तीन जना महिला कर्मचारी र एक जना पुरुष पत्रकारबीच संवाद भइरहेको थियो । ती महिला कर्मचारीहरू पत्रकारमाथि पालैपालो चोटिला शब्दले प्रहार गरिरहेका थिए, “पत्रकार महोदय ! हिजोका दिनमा भए भरका गोजी भरेर जानुहुन्थ्यो । हाकिमले बोलाएरै भए पनि गोजी भरिदिन्थे, अहिले त्यो दिन छैन ।” ती पत्रकार जबर्जस्ती हाँसेरै भए पनि आफूमाथि तेर्सिएका शब्द ग्रहण गरिरहेका थिए । तर महिला स्वाद मानीमानी भनिरहेका थिए, “प्रोजेक्ट आउनेवाला छ, त्यसपछि त पत्रकारको दिन खुलिहाल्छ नि फेरि, नडराउनुस् न पत्रकार ज्यू ।” पुरानो ‘असल’ हाकिमले धेरै पत्रकारलाई राहत दिएको स्मरण गर्दै महिलाले ती पत्रकारलाई कार्यालयमा नयाँ हाकिम आएका र उनीसँग राम्रो सम्बन्ध स्थापित गर्न सरल ढङ्गबाट परिचयात्मक संवाद थाल्न पनि सल्लाह दिइरहेका थिए । म पहिलोपटक सो कार्यालयमा गएकाले संवाद गरिरहेका महिला मसँग परिचित थिएनन् । म नजिकै उभिएर केहीवेर उनीहरूको संवाद सुनिरहेकी थिएँ । “ए पत्रकार त्यस्ता हुन्छन् ?” मैले प्रश्न गरेपछि महिला कर्मचारीको उत्तर आयो, “त्यस्तै त हुन्छन् नि ! यो कार्यालयमा त्यस्तै भएको छ । हाम्रो हाकिमले कति पत्रकारको गोजी

भरिसके, विश्वास नलागे अरूलाई सोधे पनि हुन्छ ।” उनीहरूले अहिले प्रोजेक्ट सकिएकाले कम भएको जानकारी दिँदै प्रोजेक्ट आएपछि फेरि त्यस्तै हुने दाबीसमेत गरे । यो नेपालका ठूला आयोजनामध्येको एक हो । मैले आफ्नो परिचय दिँदै ती महिला कर्मचारीका कुराहरूप्रति असहमति जनाउनासाथ उनीहरूले भने, “हैन हैन, भाइ आइरहनुहुन्छ, चिनजान राम्रो भएकोले ठट्टा गरेको नि !”

माथिको यो घटना विवरणले विराटनगरको पत्रकारितालाई बुझ्न थोरै सघाउँछ । सुधारोन्मुख रहेको भनिएको विराटनगरको पत्रकारिताबारे यो उदाहरणले त्यहाँको पत्रकारितामा विद्यमान प्रवृत्तिको पनि केही भलक दिन्छ । यो लेखमा मैले विराटनगरमा रहेर पत्रकारिता गर्ने क्रममा त्यहाँको पत्रकारिताबारे सुन्दै र देख्दै आएका नकारात्मक प्रवृत्तिलाई उजागर गर्ने प्रयास गरेकी छु । त्यसका लागि त्यहाँ उपलब्ध सामग्रीको अध्ययन, दैनन्दिनी अवलोकन र विभिन्न व्यक्तिसँगको कुराकानीलाई आधार बनाइएको छ । व्यक्तिको सुरक्षा तथा अन्य कारणले कतिपय घटनाका पात्र र स्रोतलाई यहाँ खुलाइएको छैन । लेखमा नकारात्मक प्रवृत्तिलाई केन्द्रबिन्दुमा राखेर चर्चा गर्नुको उद्देश्य कहीं न कहीं, कसै न कसैले यसबारे कलम नउठाउने हो भने त्यसले भाँडो मौरा पाउने र सकारात्मक प्रयासमा लाग्नेहरूमा पनि निराशा उत्पन्न हुने अवस्थालाई ध्यान दिनु पनि हो ।

लेखको पहिलो खण्डमा विराटनगरमा प्रकाशन र प्रसारणको अवस्थाबारे पनि सङ्क्षिप्त चर्चा गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा विराटनगरको पत्रकारितामा हुर्किएका नकारात्मक प्रवृत्तिलाई केलाइएको छ, जुन यो लेखको मूल उद्देश्य पनि हो । यसका लागि दोस्रो खण्डलाई विभिन्न चार मुख्य उपशीर्षक (ब्याकमेलिड पत्रकारिता, भ्रामक पत्रकारिता, कोठे पत्रकारिता र गुटबन्दी पत्रकारिता) मा विभाजन गरेर विभिन्न उदाहरणसहित प्रवृत्तिको विश्लेषण गरिएको छ । अन्तमा निष्कर्ष प्रस्तुत छ ।

विराटनगरमा मिडिया: सङ्क्षिप्त चर्चा

विराटनगरमा वि.सं. १९९४ तिर प्रकाशन भएको अनुमान गरिएको हस्तलिखित पत्रिका चन्द्रोदयबाट बीजारोपण भएको पत्रकारिताको इतिहास छ । त्यसपछि २००९ सालमा लक्ष्मण शास्त्रीको सम्पादनमा आदर्श विद्यालयको मुखपत्र आदर्श वाणी प्रकाशित भएको देखिन्छ । तर समाचार पत्रकारिताको सुरुआत भने २०१२ साल मङ्सिरमा हदराज बोहराको सम्पादनमा हुरी साप्ताहिक प्रकाशनमा आएपछि भएको देखिन्छ । नेपाली भाषाबाट सुरु भएको विराटनगरको पत्रकारितामा हिन्दी भाषाको राजहंस साप्ताहिक, अङ्ग्रेजी भाषाको एसिया पोष्ट

पाक्षिक हुँदै २०४६ सालको प्रजातन्त्रपछि मैथिली भाषाबाट *मिथिला टाइम्स* पनि थपिए।^१ २००९ सालमा लक्ष्मी प्रिन्टिङ प्रेसबाट छापाखानाको सुरुआत भएको मोरङमा अहिले त्यस्ता छापाखानाको सङ्ख्या १४३ पुगिसकेको जिल्ला प्रशासन कार्यालयको अभिलेखमा उल्लेख छ। यस्तै सो कार्यालयको अभिलेखअनुसार २०६४ भदौ १४ सम्ममा २०४ ओटा पत्रपत्रिका दर्ता भएका देखिन्छन् जसमा समाचारमूलक, साहित्यिक पत्रिकादेखि कतिपय सङ्घसंस्थाका मुखपत्रसमेत पर्दछन्। तीमध्ये दैनिक ३२, अर्धसाप्ताहिक ५९, साप्ताहिक ४०, पाक्षिक २६, मासिक २५, द्वैमासिक ९, त्रैमासिक ९, अर्धवार्षिक ४ र वार्षिक १ छन्। यसै गरी २०६४ पुससम्ममा मोरङमा सञ्चालनमा आएका एफएम रेडियोको सङ्ख्या चार पुगेको छ।

प्रकाशन तथा प्रसारणको वर्तमान अवस्था

नेपाल पत्रकार महासङ्घ मोरङ शाखाका अनुसार तीन ओटा दैनिक दर्शन, उद्घोष र जनविद्रोह प्रकाशन भइरहेका छन्। यसै गरी २५ ओटा साप्ताहिक र एक पाक्षिक प्रकाशित छन्। यीमध्ये सात ओटा साप्ताहिकले 'मौसमी पत्रकारिता' गरिरहेका छन्। नेपाल पत्रकार महासङ्घ मोरङ शाखाका पूर्व अध्यक्ष शिवबहादुर कार्की ती पत्रिकाले दसैँ, तिहार जस्ता चाडपर्व अनि नयाँ वर्षमा विज्ञापन सङ्कलन गर्न र प्रेस काउन्सिलमा पठाउनको लागि मात्र छाप्ने गरेको बताउनुहुन्छ।

विराटनगरबाट जति साप्ताहिक पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशित भइरहेका छन्, अधिकांशले पाठकीय चाहनाअनुरूप स्वतन्त्र र निष्पक्ष सूचना दिन सकेका छैनन्। विराटनगर र उर्लावारीबाट प्रकाशित साप्ताहिकलगायत अन्य पत्रपत्रिकाहरूको कुरा गर्दा पाठक तथा पत्रकारहरू स्वयं नाक खुम्च्याउने गर्छन्। पाठकलाई पत्रिका जबर्जस्ती भिराइदिने, अनैतिक ढङ्गबाट लुछाचुँडी गर्दै विज्ञापन माग्ने र विज्ञापनका कारण एक-आपसबीच मनमुटाव भइरहेको देखिन्छ। बरु पथरीबाट प्रकाशित *मोफसल* साप्ताहिक अरूभन्दा सन्तुलित पत्रिका भनेर चिनिन्छ, जुन प्रेस काउन्सिल नेपालको वर्गीकरणमा पनि 'क' वर्गमा परेको छ।

^१ मोरङमा पत्रकारिताको इतिहास र यसका अन्य केही पाटोबारे यसअघि पनि अनुसन्धान भइसकेका छन्। प्रमोद प्रधान (२०६१) ले मोरङमा केन्द्रित भएर ऐतिहासिक पक्षको विवेचना गर्नुभएको छ भने भास्कर गौतम (२०५८) ले विराटनगरसहित समग्र पूर्वाञ्चल क्षेत्रका मिडियाको सामाजिक आर्थिक अवस्था, साङ्गठनिक स्वरूप, व्यावसायिक पक्ष आदि केलाउनुभएको छ।

विराटनगरबाट दर्शन दैनिक पाँच वर्षदेखि, उद्घोष दैनिक दुई वर्षदेखि र जनविद्रोह दैनिक २०६३ सालमा भएको नेपाल सरकार र माओवादी पार्टी बीच भएको शान्ति सम्झौतापछि प्रकाशन हुँदै आइरहेका छन्। जनविद्रोह नेकपा माओवादी निकट पत्रिका हो। दर्शन र उद्घोषले व्यावसायिक पत्रकारितालाई पछ्याउँदै पाठकको मन जित्न खोजिरहेका छन्। तर यी पत्रिकाको आर्थिक पक्ष केही कमजोर देखिन्छ। प्रकाशन भएको अवधिदेखि नै उद्घोषले कर्मचारीहरूलाई पारिश्रमिक दिएको दावी गरेको छ। तर सोही दैनिकमा कार्यरत महिला पत्रकारहरूले आफूहरूले पारिश्रमिक नपाएको गुनासो गरेका थिए।^१ दर्शनको हकमा सुरुमा कर्मचारीहरूले पारिश्रमिक नदिएको गुनासो गरे पनि अहिले यो गुनासो कम सुन्न पाइन्छ। यी तीनओटै दैनिकमा पुराना पत्रकारहरू सम्पादक भए पनि संवाददाता र समाचारदाताहरू पछिल्लो पुस्ताका युवाहरू छन्। यसर्थ पनि यी पत्रिकाहरू व्यावसायिकतातर्फ उन्मुख भएको देखिन्छ।

रेडियो प्रसारणतर्फ हेर्ने हो भने कोशी एफएम, विराट एफएम, रेडियो पूर्वाञ्चल र स्काइ एफएम गरी चार ओटा एफएमहरू प्रसारण भइरहेका छन्। २०५७ सालबाट प्रसारण सुरु गरेको कोशी एफएमले नेपाली भाषामा दैनिक चार ओटा समाचार बुलेटिन दिन्थ्यो। उक्त एफएमका सम्पादक विक्रम निरौलाले २०६४ भदौमा जनाएअनुसार सो अवधिदेखि भने दैनिक दुई पटकमात्र समाचार दिने गरेको छ। २०६४ वैशाखदेखि प्रसारण सुरु गरेको विराट एफएमले नेपाली भाषामा दैनिक चार पटक समाचार प्रसारण गर्छ। यसमा विराटनगरका केही चिकित्सकको लगानी रहेको बुझिन्छ। सार्वजनिक रूपमा नबताइए पनि आफू र आफ्नो पेसालाई लोकप्रिय बनाउन चिकित्सकहरूले यो सञ्चालन गरेको सोही एफएममा कार्यरत एक पत्रकार जानकारी दिनुहुन्छ। विराट एफएमले समाचार शाखामा काम गर्ने सम्पादकबाहेक अन्य पत्रकारलाई नियुक्त भएको तीन महिनासम्म पारिश्रमिक दिएन। २०६४ माघ २ गतेबाट समाचार प्रसारण सुरु गरेको रेडियो पूर्वाञ्चलले दैनिक दुई पटक नेपाली भाषा, एक/एक पटक सन्थाल, थारू र मैथिलीमा समाचार प्रसारण गर्ने गर्छ। सामुदायिक रेडियो पूर्वाञ्चल महिलाद्वारा सञ्चालित एफएम हो। यसका सबै सञ्चालक र कर्मचारी महिला छन्। पछिल्लो पटक २०६४ माघदेखि स्काइ एफएमले पनि दैनिक दुई पटक समाचार प्रसारण गरेको छ। एफएम रेडियाहरूले आफूलाई आवश्यक पर्ने रिपोर्टरहरू राखेको देखिँदैन। स्काइ एफएमका सम्पादक विष्णु पोखरेल भन्नुहुन्छ,

^१ यो गुनासो उनीहरूले २०६४ माघ दोस्रो साता सोही दैनिकको कार्यालयमा लेखकसँग गरेका थिए।

“मान्छे नै छैनन् आफैले भ्याउनुपर्छ, धन्न विराटनगरमा सरकारी र अन्य सङ्घसंस्थाका क्षेत्रीय कार्यालयहरू छन् र त्यहीँबाट सूचना लिएर समाचार तयार गर्छु।”

वर्गीकरण

प्रेस काउन्सिल नेपालको ३२ औँ वार्षिक प्रतिवेदन २०६४ मा उल्लेख भएअनुसार मोरङमा १२७ ओटा पत्रपत्रिका दर्ता भएका छन्। यीमध्ये ३२ ओटा प्रकाशित छन्। यसै गरी प्रकाशितमध्ये २४ ओटा प्रेस काउन्सिल नेपालको वर्गीकरणमा परेका छन्। विराटनगरबाट प्रकाशित भएका र भइरहेका कुनै पनि पत्रिका ‘क’ श्रेणीमा परेका छैनन्। तर मोरङकै अर्को सानो बजार पथरीबाट प्रकाशित *मोफसल* साप्ताहिक ‘क’ श्रेणीमा छ। ३१ औँ प्रतिवेदनमा सो पत्रिका ‘ख’ मा परेको थियो। काउन्सिलको नीति बमोजिम पत्रिका प्रकाशन भइरहेको तर वर्गीकरण गर्दा उपयुक्त मूल्याङ्कन नगरेको भन्दै *मोफसल*का सम्पादक नरेन्द्र राईले पुनर्मूल्याङ्कनका लागि काउन्सिलमा निवेदन पेश गरेपछि, यसले ‘क’ श्रेणी प्राप्त गर्‍यो। यस्तै एक दैनिक र एक साप्ताहिक ‘ख’ वर्गमा परेका छन्। भने बाँकी ‘ग’ र ‘घ’ वर्गमा परेका छन्। विराटनगरको पत्रकारिताको सकारात्मक तथा नकारात्मक प्रवृत्तिबारे प्रेस काउन्सिल नेपालका सदस्य यज्ञ शर्मा भन्नुहुन्छ, “वर्गीकरणलाई हेर्दा पनि विराटनगरको पत्रकारिताबाट सन्तोष मान्न सकिने अवस्था छैन। तर सुधारोन्मुख भने छ।”^३ शर्माका अनुसार काउन्सिलको नीतिमा पत्रिका नियमित प्रकाशन गर्नुपर्ने, सही तथ्य, सत्य र सन्तुलित समाचार छापिनुपर्ने, काउन्सिलमा समयमा पत्रिका पुग्नुपर्ने, छापिएका समाचार तथा विज्ञापनबारे पत्रिकाविरुद्ध काउन्सिलमा उजुरी नपरेको हुनुपर्ने, स्थानीय समाचारलाई पहिलो प्राथमिकता दिनुपर्ने वर्गीकरण गर्ने मुख्य आधारहरू हुन्। शर्मा थप्नुहुन्छ, “यी सबै कुराहरू नसमेटिएर विराटनगरबाट निस्कने प्रायः पत्रिका ‘क’ वर्गमा परेन्न्। वर्गीकरणबाटै थाहा हुन्छ *मोफसल* साप्ताहिकमा सबै कुरा पुग्यो र पहिलो वर्गमा पर्‍यो।” *मोफसल* साप्ताहिकमा प्रकाशित समाचार विरुद्ध एकपटक मात्र काउन्सिलमा उजुरी परेको थियो। सम्पादक राई भन्नुहुन्छ, “उजुरी परे पनि काउन्सिलले हामीलाई कुनै पत्र काटेन। किनभने हामी समाचारमा सही थियौं।”^४

^३ शर्मासँग २०६४ भदौ २ मा गरिएको कुराकानी।

^४ राईसँग २०६४ भदौमा गरिएको कुराकानी।

पत्रकारको सङ्ख्या

नेपाल पत्रकार महासङ्घ मोरङ शाखाको तथ्याङ्कमा ११४ जना साधारण सदस्य रहेको उल्लेख छ। तर तीमध्ये शाही कदमको समर्थन गरेको लगायत अन्य कारणले पाँच जनालाई साधारण सदस्यबाट निष्कासन गरिएको थियो। महासङ्घको तथ्याङ्कमा पत्रकारको सङ्ख्या ठूलो भए पनि सक्रिय पत्रकारिता गरेर जीविकोपार्जन गर्ने ३० देखि ३५ जना भएको अनुमान गरिन्छ। चाहे पैसा मागेर होस्, भोलामा पत्रिकाको कार्यालय बनाई बोकेर होस् वा व्यावसायिक पत्रकारिता गरेर सक्रिय पत्रकारिता गर्नेहरूले अन्य पेसा अपनाएका छैनन्। यीबाहेक अधिकांशले आफूलाई पत्रकारको रूपमा चिनाउन खोज्ने रहर र पत्रकारिताको माध्यमबाट आफ्ना अन्य पेसामा प्रभाव पार्नका लागि पत्रकारितालाई टेक्ने ठाउँ मात्र बनाएको देखिन्छ। यस्ता पत्रकारहरू जाँगर चले मात्र समाचार र लेख लेख्ने गर्छन्। ११ जना पत्रकार महिलामध्ये ७ जना सक्रिय भएर काम गरिरहेका छन्।

नकारात्मक प्रवृत्तिका केही भाँकीहरू

विराटनगरको पत्रकारिता सुधारोन्मुख छ अर्थात् व्यावसायिक बन्ने प्रयासमा छ। पत्रकारितालाई मागी खाने भाँडो बनाउने लगायत कुसंस्कार अन्त्य गर्न पछिल्ला पुस्ताका युवाहरू प्रयत्नशील देखिन्छन्। तर केही पत्रकारहरू पत्रकारितालाई मागी खाने भाँडो बनाइराख्न पनि लालयित छन्। फलस्वरूप सार्वजनिक ठाउँ तथा कार्यक्रमहरूमा 'पैसा' र 'सोमरस' सँग जोडेर बेलाबेलामा पाठक र श्रोताहरूले पत्रकारमाथि वैचारिक रूपमा आक्रमणसमेत गरेका देखिन्छन्।

विराटनगरमा बसेर पत्रकारिता गर्ने एकाधबाहेक अधिकांश पत्रकार पत्रकारकै राष्ट्रिय तहका सङ्घसंस्थाका माथिल्ला निकायमा पुग्न सकेका देखिँदैनन्। यसबाहेक पत्रकारितामै लागेर अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा अन्य पुरस्कारहरूबाट पुरस्कृत भएका उदाहरण पनि कम छन्। नेपाल पत्रकार महासङ्घ मोरङ शाखाका पूर्व अध्यक्ष शिवबहादुर कार्की यसो हुनुमा पत्रकारिताको धर्म, आचारसंहिता, नीति नियमलाई कल्चेर पैसाको पछि लाग्नु नै मुख्य कारण रहेको देख्नुहुन्छ। कार्की भन्नुहुन्छ, "पत्रकारिता मर्यादित पेसा हो। त्यो मोरङका पत्रकारलाई भारी भयो। त्यसैले बोक्न सकेनन्।"^५

पत्रकारिताको धर्म निर्वाह गरेर विराटनगरमा पत्रकारिता गर्ने कतिपय पत्रकार सुरुवा मिलाएर काठमाडौँतर्फ जाने गरेका छन्। तर पैसामुखी

^५ कार्कीसँग उहाँ सम्बद्ध दर्शन वैनिकको कार्यालयमा २०६४ भदौ ४ मा गरिएको कुराकानी।

पत्रकारहरूका लागि सुरुवा 'काउञ्चो' नै हुन्छ। लामो समयदेखि विराटनगरमा बसेर पत्रकारितालाई निरन्तरता दिने पत्रकारसँगको कुराकानी, आफू स्वयंको अनुभव र यसअघि लेखिएका सामग्रीका आधारमा विराटनगरको पत्रकारितालाई नियाल्दा नकारात्मक भन्नु रुचाउनेको सङ्ख्या बढी पाइन्छ।^६ पत्रकारिताको धर्म निर्वाह नगर्ने पत्रकारहरूका लागि 'चुङ्गी' र 'लाइन' दुई शब्द कोड भाषा हुन्। लेखेर होस् वा नलेखिकन वा धम्क्याएर जसरी भए पनि ठाडै गोजी भर्नुलाई 'चुङ्गी' को नाम दिइएको छ भने भौतिक परिश्रम नगरी लाइन मिलाएर तथा अप्रत्यक्ष ढङ्गबाट कोठामै खामबन्दी रकम आउनेलाई 'लाइन' को नाम दिइएको छ। यी दुईमध्ये लाइन मिलाएर खामबन्दी गरी पैसा, लत्ता-कपडा, जुत्ता, पेय पदार्थ लगायतका सामग्रीहरू कोठामै आउने सुविधा पाएका पत्रकार बढी छन्।

खास गरी रानी भन्सार; सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, क्षेत्रीय; अञ्चल, जिल्ला र इलाकास्तरीय सुरक्षा निकाय; उद्योगपति; व्यापारी र सरकारी कार्यालयको ढोका ढकढक्याएर रुपियाँ सङ्कलन गर्नु अझै पनि केही पत्रकारहरूको प्रमुख विशेषता बनिरहेको छ। विराटनगरको पत्रकारितामा देखिने गरेको विकृतिलाई मुख्य गरी चार तरिकाले हेर्न सकिन्छ। सजिलोका लागि यिनलाई ब्याकमेलिड पत्रकारिता, भ्रामक पत्रकारिता, कोठे पत्रकारिता र गुटबन्दी पत्रकारिता शीर्षकमा तल चर्चा गरिएको छ।

ब्याकमेलिड पत्रकारिता

सामान्यतया समाचारले सत्य, निष्पक्ष र स्वतन्त्र सूचनाको सम्प्रेषण गर्छ भन्ने मान्यता हो। तर विराटनगरका केही अभ्यासलाई हेर्दा सूचनालाई तोडमरोड गरी ब्याकमेलिड गर्ने प्रक्रिया केहीको नित्य कर्म जस्तै बनिसकेको छ। यस्तो ब्याकमेलिड पनि कुनै बेला साँच्चिकै भएको समाचारलाई लिएर हुन्छ त कुनै बेला कसैको नकारात्मक कुराको चर्चा नगरी सकारात्मक पक्षलाई मात्र राखेर गरिन्छ। जस्तै: भ्रष्ट, तस्कर र खराब प्रवृत्ति भएकाहरूलाई प्रोत्साहन हुने खालका समाचार, लेख प्रकाशन र प्रसारण गरिदिएर पनि रकम असुल्ने गरिएको पाइन्छ। अझ कतिपय अवस्थामा त भन्नु पहिलो पृष्ठको मुख्य समाचारमै यस्तो प्रवृत्ति भएका व्यक्ति तथा संस्थाका सकारात्मक कुराहरू मात्र उठाउने चलन छ।

^६ क्षेत्रीय मिडिया विगत र वर्तमान पुस्तकमा प्रकाशित आफ्नो लेखमा भास्कर गौतमले पूर्वाञ्चलको पत्रकारितामा भर्त्सनात्मक कतिपय नकारात्मक प्रवृत्तिको उजागर गर्नुभएको छ। सो लेखमा "पीत पत्रकारिता हावी हुनुले विराटनगरका पत्रकारहरूमाथि विश्वनीयताको अभाव" रहेको गौतमको टिप्पणी छ (गौतम २०५८: ६६)।

कुनै सूत्रले कसैको नकारात्मक कुराहरू गत्यो वा सुइँको दियो भने वास्तविकतालाई एकातिर थन्क्याएर ठाडै रकम माग्नु जानु यस्तो धन्दामा संलग्न पत्रकारले आफ्नो पहिलो कर्तव्य ठान्छ। सुरुमा उसले “यति रुपियाँ दे, नत्र समाचार लेखिदिन्छु” भन्दै धम्क्याउँछ। जबसम्म रकम हात लाग्दैन उसले न त समाचार लेख्छ, न धम्क्याउन नै छोड्छ। रकम दिएन भने ‘पहिलो कास्टिड’ भन्दै व्यक्तिगत जीवनलाई खासै असर नगर्ने ढङ्गबाट सतही रूपमा समाचार लेख्छ। यो क्रम चल्दै जान्छ, र जसरी हुन्छ पीडितलाई रकम दिन बाध्य बनाउँछ। यसको एउटा उदाहरण २०६४ भदौको पहिलो साता जनभावना साप्ताहिकका एक पत्रकारलाई ५० हजार रुपियाँ नर्दिँदा विराटनगरस्थित स्टार बोर्डिङका एक शिक्षकबारे भ्रामक समाचार प्रकाशित भएको प्रसङ्गलाई लिन सकिन्छ। तर ती शिक्षकले नेपाल पत्रकार महासङ्घ मोरङ शाखामा गुनासो गरेपछि ती पत्रकारले माफी मागेर खण्डन छाप्नुपर्थ्यो। यस्ता अन्य उदाहरण पनि छन्।

डेढ वर्षअघि विराटनगरका एक पत्रकारले ठूलो बदनामी खेप्नुपर्थ्यो तर उनका लागि यो सामान्य हो। पञ्चायतकालमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय सप्तरीले दुई जना (एक महिला र एक पुरुष) लाई एउटै नागरिकता नम्बर दिएको ती पत्रकारको अनुसन्धानले भेटेछ। त्यो नागरिकता नम्बर मध्येकी महिला सप्तरीमा बस्ने र पुरुष भापाको दमकमा ‘धरान टेलर्स’ सञ्चालन गरेर बसेका थिए। एउटै नम्बर भएको भन्दै टेलर्सकहाँ पुगेका पत्रकारले ५० हजार रुपियाँ माग गर्दै नदिए समाचार प्रकाशन गरिदिने धम्की दिए। पहिलो वार्ता यतिमै अन्त्य भयो। दोस्रो पटक सम्झौता गर्न दुवैजना दमकको सङ्गम स्वीट्स होटलमा वार्ता गरे। सो वार्तामा पीडितले ती पत्रकारलाई २५ हजार दिने प्रस्ताव गरे। तर ५० हजारभन्दा तल भर्न नमानेका पत्रकारले ‘भने बमोजिमको रुपियाँ नदिए समाचार प्रकाशन गरिदिने’ धम्की दिए। रकममा सहमति हुन नसकेपछि पीडितले नागरिकता नम्बर मिल्नुमा आफ्नो गल्ती नभएको बरु प्रशासनको गल्ती भएको भन्दै प्रहरीलाई होटलमा बोलाए। दमक प्रहरीले ती पत्रकारलाई पक्राउ गयो। भोलिपल्ट विहान त्यहाँका पत्रकारहरूको संस्था पत्रकार मञ्च ती पत्रकारको समर्थनमा ‘प्रहरीले रातभर कुटपिट गरेको’ आरोप लगाउँदै विज्ञापित बोकेर सहयोग माग गर्दै आयो। तर घटनाबारे अनुसन्धान गर्दा ती पत्रकारकै गल्ती भेटेपछि दमकका पत्रकारले प्रहरीलाई कानून सम्मत कारवाही गर्न अनुरोध गरे। अन्ततः नागरिकता सही रहेछ। उद्घोष दैनिकका सम्पादक मोहन भण्डारी भन्नुहुन्छ, “पत्रकार बनेपछि सबैलाई चिनेर, धम्की दिएर, ठगेर खान पाइन्छ भन्ने हिसाबले विराटनगरमा धेरै मानिस पत्रकार भएका छन्।”^७

^७ भण्डारीसँग २०६४ भदौमा गरिएको कुराकानी।

अर्को उदाहरण सुनसरी पकलीस्थित सशस्त्र प्रहरीको पूर्वाञ्चल मुख्यालयलाई लिन सकिन्छ। सो मुख्यालयका डिआइजी ठाकुरमोहन श्रेष्ठ विराटनगरका केही पत्रकारहरूका निमित्त 'पेन्सन' वितरणको केन्द्र बनेका थिए। उनी तस्करलाई प्रश्रय दिने, कार्यालयका भौतिक संरचना निर्माण र प्रहरी कर्मचारीले पाउनुपर्ने विभिन्न भत्ता रकम कुम्ल्याउने प्रवृत्तिका थिए। सुनसरी र विराटनगरका एकाध पत्रकारले श्रेष्ठको त्यस्तो क्रियाकलापको समाचारहरू लेखे। तर श्रेष्ठले पत्रकारलाई आफ्नो हातमा लिन विराटनगरका त्यस्तै पत्रकारहरूलाई रोजे। त्यसपछि उनले पत्रकारलाई पैसा वितरण गर्न थाले। त्यसपछि विराटनगरका कतिपय पत्रकारहरूले श्रेष्ठबारे अगाडि छापिएका यथार्थ समाचारको खण्डन भैं गरेर राम्रो पक्षको मात्र समाचार प्रथम पृष्ठदेखि अन्तिमसम्म छापे। यसबापत उनीहरूले सो मुख्यालयबाट व्यक्तिगत तवरले एक हजारदेखि १० हजार र पत्रकारका सङ्घसङ्गठनको नाम लिएर २५ हजारदेखि पटकपटक गरी १ लाख ५० हजार रुपियाँसम्म लगोका छन्। सञ्चार संस्थाको जिम्मेवार पदमा रहेका एक पत्रकारले रुपियाँ लिएको स्वीकार गर्दै भने, "हामीले संस्थागत हिसाबले रुपियाँ माग्थौं। उनले (डिआइजी) पनि हामीलाई धेरै पटक सहयोग गरे। टाढाटाढा जाँदा गाडीहरू समेत उपलब्ध गराए।" रकम दिएका कारण विराटनगरका केही पत्रकारले पत्रकारसँग सम्बन्धित कार्यक्रममा डिआइजी श्रेष्ठलाई प्रमुख अतिथिसमेत बनाए। तर केही पत्रकारले सही कुरा लेखेका कारण र अवैधानिक रूपमा लिएको सुपारी भापामा बरामद भएको काण्डले गर्दा अन्ततः डिआइजी श्रेष्ठको २०६४ मङ्सिर ११ गते कार्यकाल पूरा नगरी सरुवा पनि भयो।

भ्रामक पत्रकारिता

विराटनगर औद्योगिक नगरी भनेर चिनिएको छ। छिमेकी जिल्ला सुनसरी र भापाको तुलनामा व्यावसायिक पत्रकारिता भने यो निकै पछाडि छ। यद्यपि केही वर्षदेखि व्यावसायिक पत्रकारितालाई संस्थागत गर्न जुमुराएको भने पाइन्छ। तर व्यावसायिक, छोटो र धेरै समाचार लेख्ने होडवाजीका कारण विराटनगरमा 'भ्रामक समाचारले' निकै स्थान पाइरहेका छन्। छापामाभन्दा विद्युतीय सञ्चारमाध्यममा यो प्रवृत्ति बढी देखिन्छ। प्रेस काउन्सिल नेपालका सदस्य यज्ञ शर्मा पत्रकारिताको व्यावसायीकरणमा यो समस्या निकै चुनौतीपूर्ण रहेको बताउनुहुन्छ। स्रोत, पाठक, श्रोता जसले समाचार दियो उसैमा मात्र विश्वस्त भएर समाचार लेख्ने गरिन्छ। पाएको समाचारलाई थप अनुसन्धान गरी सही सत्य समाचार पस्कनपट्टि गएको देखिँदैन, जसका कारण पत्रकार धेरै आलोचित भइरहेका छन्।

भ्रामक पत्रकारिताको उदाहरण २०६४ साल जेठ १२ गते मोरङको बरडङ्गा २ स्थित नयाँ सुकुमवासी बस्तीमा भएको आगजनीका समाचारलाई लिन सकिन्छ। सो बस्तीमा भएको आगजनीबारे कुनै सञ्चारमाध्यममा एक सय, कुनैमा डेढ सय सुकुमवासीका घर जलेर नष्ट भएको समाचार प्रकाशित तथा प्रसारित भए। स्थानीयदेखि राष्ट्रिय स्तरका सञ्चारमाध्यमहरूमा त्यसले राम्रो स्थान पायो। ठूलो दुर्घटना भएको ठानेर भोलिपल्ट पत्रकारको टोली घटनास्थल पुग्यो। तर त्यहाँ जम्मा पाँच ओटा घर मात्र जलेका थिए। पत्रकारको सो टोलीमा सम्मिलित पत्रकार सलोजा दाहाल त्यहाँ निर्माण हुँदै गरेका पाँच ओटा छाप्राहरू मात्र जलेका बताउनुहुन्छ। समाचार सम्प्रेषणको पक्षलाई लिएर एकाध पत्रकारले आफूले ठूलो भूल गरेको अनुभव सुनाए पनि अधिकांश पत्रकारहरूले यो घटनालाई हाँसोसँगै सामान्य रूपमा लिएको पाइयो। प्रायःको मत थियो, “सुरुको दिन फोनको भरमा समाचार लेखियो। गाउँबाट दुईतीन जनाले फोन गरेर त्यसै भने, उनीहरू नै ठग्छन् भने हामी के गर्नु त ?”

अर्को उदाहरण हो, २०६४ साल साउन १५ गते दर्वेसा-१ का गणेश ताजपुरियाले आफ्नो हात काटेर मन्दिरमा बली चढाएको समाचार। सो समाचार स्थानीयदेखि राष्ट्रिय स्तरमा सनसनीपूर्ण ढङ्गाट प्रकाशन तथा प्रसारण भयो। एकपटक हैन पटकपटक यो समाचारले मुख्य समाचारको स्थान पायो। अझ कति पत्रकारले लेखसम्म लेखे। पछि, कोशी अञ्चल अस्पतालले ती युवक सुस्त मनस्थितिका भएको जानकारी दियो। घटना हुनासाथ घटनास्थलबाट आएको फोनका आधारमा पत्रकारले समाचार लेखे। समाचार बज्यो। सुस्त मनस्थितिबारे सुरुमा धेरैलाई थाहा भएन। पछि थाहा पाउनेले पनि छापामाध्यमका लागि सुधार गरेको पाइएन। किनकि सुरुदेखि नै समाचार प्रसारण भइरहेको थियो। छापामा पनि त्यसै गरी छापियो। महासङ्घका पूर्व अध्यक्ष शिवबहादुर कार्कीले भूल स्वीकार गर्दै भन्नुभयो, “थाहा नपाएर मेरो पत्रिकामा दुई ओटा समाचार त्यसै गरी छापियो। तेस्रो पटक समाचार लेख्दा सुस्त मनस्थिति भनेर सच्याइयो।” यदि सुरुमै सुस्त मनस्थिति भनेर समाचार लेखेको भए सम्भवतः प्रसारण तथा प्रकाशन हुने थिएन। भए पनि त्यसले कम महत्त्व पाउँथ्यो। प्रसारण र प्रकाशन नहुँदा दैनिक ज्यालादारीमा काम गर्ने पत्रकारलाई तिनका सम्बन्धित सञ्चार गृहहरूबाट पैसा आउँदैनथ्यो। अधिकांश पत्रकारले सुरुमा पैसाको लागि लेखे। तलबी पत्रकारले थाहा पाउँदा पाउँदै पनि आफ्नो समाचारले महत्त्व पाउँछ, भन्ने हिसाबले लेखे। यो समाचारलाई राष्ट्रियदेखि स्थानीयसम्मका छापार विद्युतीय सञ्चार माध्यमले निकै महत्त्व दिएको थियो।

२०६४ साल भदौ ६ मा पनि पत्रकारले ठूलो गल्ती गरे, हुँदै नभएको घटनालाई समाचार बनाइदिएर । यो घटना विराटनगरको पत्रकारितामा अविष्मरणीय र हरेक पत्रकारलाई मननयोग्य छ । विराटनगरको नमस्ते होटलमा बेलायती संस्था डिएफआइडीले सामाजिक सङ्घसंस्थामा कार्यरत कर्मचारीलाई 'जोखिम व्यवस्थापन तालिम' दिएको थियो । सो तालिममा अपहरणमा परेपछि मुक्त गर्न तथा बचाउन के के गर्नुपर्छ भन्ने विषयमा जानकारी दिन नक्कली अपहरणको नाटक गरिएको थियो । त्यसका लागि मोरङ बार एसोसिएसनका पूर्व अध्यक्ष जगत थापालाई अपहरणको नाटकमा सामेल गराइयो । सहभागीहरूले नाटक बमोजिम नै आ-आफ्नो भूमिका निर्वाह गरेर सञ्चारमाध्यमलाई सूचना दिए । पत्रकारहरूले थप अनुसन्धान नगरी फोन आवाजलाई विश्वस्त भएर समाचार लेखे र त्यही समाचार रेडियोमा समेत प्रसार गरे । कान्तिपुर एफएममा दिउँसो १२ बजे सो घटनाको समाचार प्रसारण भयो । अपहरित व्यक्ति विराटनगरमा निकै परिचित भएकाले ठूलो हलचल मच्चियो । अपहरणको समाचार सुन्नासाथ थापालाई उठाइनसक्नु फोनहरू आए । नाटककर्मीले आफ्नो भूमिका निर्वाह गरे तर पत्रकारले गरेनन् । किनभने समाचार प्रकाशन प्रसारण हुनुभन्दा अगाडि गरिनुपर्ने आवश्यक काम क्रसचेक, स्रोतको पुष्टि इत्यादि हुनुपर्थ्यो । तर अधिकांशले अपहरण गरेको सूचना पाउनासाथ निकै महत्त्व दिएर प्रसारण गरे । सो समाचार नेपाल पत्रकार महासङ्घका तत्कालीन महासचिव महेन्द्र विष्टसम्म पनि आइपुग्यो । विष्ट सो समाचारबारे भन्नुहुन्छ, "मैले पनि अपहरण भएको भनेर सूचना पाएको थिएँ । थप कुराहरू बुझ्न खोज्दाखोज्दै हल्ला भन्ने थाहा पाएपछि मैले छोडिदिए ।"^५

माथि उल्लेख भएका उदाहरणलाई आधार बनाउने हो भने विराटनगर मात्र होइन अन्य स्थानमा पनि पत्रकारितामा 'उडन्ते' र 'लेखन्दास' प्रवृत्ति हावी भएको देखिन्छ । तर फरक यति हो विराटनगरमा यस्तो अभ्यास बढी भएको छ । कसैले सूचना दिनासाथ त्यसलाई परीक्षण गर्नुभन्दा हतारहतारमा प्रकाशन/प्रसारण गरिन्छ । गफकै भरमा समाचार तयार पार्ने अथवा कसैले चिया पसल, गफ अड्डामा सुनाएका भरमा समाचार लेख्ने अभ्यासले दण्डहिनतालाई प्रोत्साहन गर्छ, पीडितलाई अझ पीडा दिन्छ र सामाजिक सद्भावमा समेत प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्छ । लेखनमा गुणात्मक विकासभन्दा पनि 'मैले आज यति रुपियाँको समाचार लेखें' भनेर खुसी हुने प्रवृत्तिले पार्नसक्ने प्रभावप्रति उत्तरदायी नभई कमाउने मात्र उद्देश्य पेट पाल्ने कुरासँग मात्र जोडिएको छ । पुराना पत्रकार

^५ विष्टसँग २०६४ भदौमा गरिएको कुराकानी ।

कोषराज रेग्मी भन्नुहुन्छ, “यो युगमा विराटनगरका पत्रकारले नकारात्मक प्रवृत्तिलाई संशोधन गर्दै जानुपर्छ ।”^९

कोठे पत्रकारिता

विराटनगरका अधिकांश पत्रकार सौखिनमा गनिन्छन् । कोठामा बसेर टेलिफोनको भरमा पत्रकारिता गर्छन् यी सौखिन पत्रकारहरू । सौखिनमा युवा पत्रकारहरू पनि पर्छन् । विराटनगर बजारबाहेक मोरङ जिल्लाका भित्री भाग तथा अन्य जिल्लाहरूमा रिपोर्टिङ गर्न जानु भनेको अपवादमा पर्छ । सकेसम्म टेलिफोनबाटै समाचार सङ्कलन गर्ने प्रयास गरिन्छ । फलस्वरूप टेलिफोनलाई विश्वास गरेर लेख्ने परिपाटीले विराटनगरमा माथि उल्लेख भएभैं भ्रामक पत्रकारिताले स्थान पाएको देखिन्छ । रिपोर्टिङका लागि गइहाल्नु पथ्यो भने पनि पत्रकारले आफूले खर्च गरेर गएको पाउँदैन । अरू कुनै व्यक्ति वा संस्थाले व्यवस्था गरेर लाने कार्यक्रम छ भने त ठीकै छ । आफ्नै तरिकाले रिपोर्टिङ गर्न जानुपथ्यो भने पनि गाडी र तेल मागिन्छ । आफ्नो मोटरसाइकलमा आफ्नै रुपियाँ खर्च गरेर तेल हाल्ने प्रयास धेरै पत्रकारले गरेको पाउँदैन ।

पत्रकारलाई आवश्यक पर्दा गाडी उपलब्ध गराइदिने र मोटरसाइकलमा तेल हालिदिने, खानपिन गराउने, खर्च दिने ठेक्का भन्सार, प्रहरी-प्रशासन, उद्योगपति र सरकारी कार्यालयको हुन्छ । कान्तिपुर पब्लिकेसन्सबाहेक मोफलसमा बसेर काम गर्ने पत्रकारलाई अरू सञ्चार गृहहरूले यातायात तथा रिपोर्टिङ खर्च दिएको पाउँदैन । कान्तिपुरले रिपोर्टिङ खर्च मासिक एक हजार दिन्छ । पत्रिकाले दिने खर्चले नपुग्ने, समाचार सङ्कलन गरेर ल्याए पनि प्रकाशन/प्रसारण हुने निश्चित नहुनाले पत्रकारमा उत्साह नभएको हो । सङ्कलन गरेको सामग्री प्रकाशन वा प्रसारण नहुँदा ज्यालादारी पत्रकारले पैसा पाउँदैनन् । यसरी उल्टै घाटा खानुपर्ने समस्याले गर्दा पत्रकारहरू व्यक्तिगत खर्चमा रिपोर्टिङ गर्न सहर बाहिर नजाने प्रवृत्ति पाइन्छ । यो सँगै कतिपय पत्रकारमा अलिच्छपन र गैरजिम्मेवारीपनले गर्दा पनि कोठे पत्रकारिता गरिरहेका छन् । सञ्चारगृहहरूले रिपोर्टिङ खर्च दिने हो भने अरूसँग पैसा माग्ने क्रम केही हदसम्म कम हुन्छ ।

गुटबन्दी पत्रकारिता

विराटनगरमा गुटबन्दी पत्रकारिता नगर्ने पत्रकारलाई टिक्न निकै कठिनाइ छ । यहाँ तीन प्रकारका गुटबन्दी छन् । पार्टीको गुटबन्दी, ‘चुङ्गी’ को गुटबन्दी र ‘लाइन’ को

^९ २०६४ भदौको दोस्रो साता गरिएको कुराकानी ।

गुटबन्दी । पत्रकारिताको धर्म पूरा गर्दै स्वतन्त्रपूर्वक आफ्नै ढङ्गबाट पत्रकारिता गर्नेले राम्रो तथा चर्चित समाचार लेख्यो भने सो राम्रो समाचारलाई भ्रामक बनाउनपट्टि गुटबन्दीमार्फत सामूहिक प्रयास हुने गर्छ । त्यसो गर्न नसकेमा समाचारका स्रोतहरू पत्ता लगाएर आफ्ना पक्षधर तथा सम्बन्धित ठाउँमा सूचना पुऱ्याइदिन्छन् । त्यसबापत पत्रकारहरूले राम्रो आम्दानीसमेत पाएका हुन्छन् । यसको उदाहरण हो डिआइजी ठाकुरमोहन श्रेष्ठवारे छापिएको समाचार । श्रेष्ठले गलत ढङ्गबाट रकम असुली गरेको यथार्थमा आधारित समाचार मैले लेख्दा विराटनगरबाट प्रकाशित केही साप्ताहिक र टेलिभिजनहरूमा श्रेष्ठले राम्रो काम गरेका समाचारहरू प्रकाशन र प्रसारण गरिए । विराटनगरका केही पत्रकारले प्रकाशित समाचारको स्रोत पत्ता लगाइदिने, अरूले लेखेको समाचारको अर्को पत्रिकाले (पत्रिकाको नाम भने उच्चारण नगरिकन) खण्डन गर्ने गरियो । श्रेष्ठसँग मिल्न जानका लागि मलाई पटकपटक पत्रकारले अनुरोधसमेत गरेका थिए । राजनीतिक दल र उद्योगी व्यापारीको समाचारमा समेत त्यस्तै गर्ने गरिन्छ । विराटनगरमा आफ्नो राजनीतिक अभीष्टका लागि पत्रकारितालाई साधन बनाइएको पनि पाइन्छ ।

जयश्री राइस मिलको तेलमा मिसावटसम्बन्धी समाचार लेख्दा विराटनगरबाट प्रकाशित *दर्शन* दैनिक र *साप्ताहिक विमर्श*का पत्रकार गोकुल पराजुली आफ्नै साथीहरूबाट निकै आलोचित हुनुपऱ्यो । समाचार खोजी गर्ने क्रममै कम्पनीले समाचार नलेख्न भन्यो । समाचार लेख्ने निचोडमा पुगेपछि, कम्पनीले अर्का पत्रकार शरदराज सुवेदीमार्फत समाचार नलेख्न दबाव दिएको पराजुली बताउनुहुन्छ ।^{१०} सो पत्रिकालाई ५० हजारको विज्ञापन आउने भएपछि समाचार नलेख्न दबाव आएको पराजुली स्मरण गर्नुहुन्छ । पराजुली थप्नुहुन्छ, “सुरुमा मैले पनि समाचार लेख्दिन भनेर उत्तर दिएँ । तर राति *दर्शन*मा बसेर आफैं पेस्टिड गरेर समाचार प्रकाशित गरेरै छाडे ।” पछि यो समाचार *साप्ताहिक विमर्श*मा पनि समाचार छापियो । समाचारको शीर्षक थियो ‘मिसावटयुक्त तेल बजारमा: समाचार रोकिदिएँ पैसा दिने प्रलोभन’ । त्यसपछि फलोअप समाचार लेख्न खोज्दा *दर्शन*मा लेख्न नदिएको उहाँले बताउनुभयो । पराजुलीका अनुसार सुरुमा समाचार नलेख्न भन्दै कम्पनीका कर्मचारी प्रेम कार्कीले पाँच हजार रुपियाँ लिएर *दर्शन*को कार्यालयमा आएका थिए । सबैले पैसा लिन भनेको तर आफूले पैसा ग्रहण नगरी समाचार लेखेको पनि उहाँले बताउनुभयो ।

अर्को कुरा, पत्रकारलाई भोज तथा अन्य कार्यक्रममा ल्याउने जिम्मासमेत विराटनगरका केही पत्रकारले लिएका हुन्छन् । त्यस्तो जिम्मा लिनेलाई सम्बन्धित

^{१०} २०६४ साल फागुनमा गरिएको कुराकानी ।

कार्यालयबाट 'विशेष व्यवस्था' हुन्छ। पत्रकारसँग सम्बन्ध विग्रेको भन्दै २०६३ सालमा क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय रानीले पत्रकारका लागि दिवा भोजको आयोजना गरेको थियो। त्यसको लागि सम्पूर्ण पत्रकारलाई ल्याउने ठेक्का दिइएको थियो। प्रहरीले गरेको भ्रष्टाचारसम्बन्धी समाचार लेख्ने पत्रकार तथा पछिल्ला पुस्ताका युवाहरूले त्यसको विरोध गरे। भोज बहिष्कार गरेपछि क्षेत्रीय प्रहरी केन्द्रले माफीसमेत माग्नुपरेको थियो। विरोध गर्नेमा जनआस्थाका गणेश लम्साल पनि हुनुहुन्थ्यो। घटनाबारे स्मरण गर्दै लम्सालले भन्नुभयो, "मैले पनि प्रहरीको यथार्थ समाचार लेखेको थिएँ। पत्रकारसँग सम्बन्ध विग्रियो सुधानुपछि भन्ने आशयले भोज गरे। त्यसमा पत्रकार बोलाउने जिम्मा सीमित पत्रकारलाई दिइएको थाहा पाइयो। मैले त्यसको विरोध गरेको हो।"^{११}

निष्कर्ष

ठूलो भन्सार नाका र औद्योगिक तथा व्यापारिक केन्द्र भएकोले आर्थिक क्षेत्रमा विराटनगर अगाडि छ। यस्ता ठाउँमा कालो बजारी गर्ने कर्मचारी, व्यापारीहरू पनि प्रशस्तै छन्। आफ्नो कालो काम सार्वजनिक नहोस् भनी त्यस्ता व्यक्तिहरूले सकेसम्म सबै पत्रकारलाई कब्जामा लिन सक्ने पत्रकारलाई हातमा लिने काम गरेका छन्।^{१२} त्यसका लागि पत्रकारमाथि ठूलै रकम विनियोजन हुने गरेको पाइन्छ। पहिलो कुरा, सबै सञ्चार गृहहरूले पत्रकारलाई पारिश्रमिक दिंदैनन्। दिनेका हकमा पनि कमाएको पैसा रिपोर्टिङ गर्दै सकिने यथार्थ छ। यसर्थ आफ्नो नाम चर्चामा आए पनि आर्थिक अवस्थामा पत्रकार सधैं छिटपट्टाइरहेका हुन्छन्। यो अवस्थामा कालो बजार गर्नेले पैसा दिँदा सहजै स्वीकार गरेको पाइन्छ। अर्को कुरा, साप्ताहिक पत्रिका धेरै छन्। सधैं विज्ञापनको अभावमा यिनका प्रकाशक/सम्पादक भोलामा पत्रिकाको कार्यालय बोकेर हिँडिरहेका हुन्छन्। दयनीय आर्थिक अवस्थाका कारण विज्ञापन खोज्दै जाँदा उनीहरू पनि विभिन्न कार्यालय र व्यापारीकहाँ शरण लिन पुग्छन्। विराटनगरका केही पत्रकारहरूले अन्य पेसा पनि नअपनाएकाले छिटपुट रूपमा समाचार लेखेर पत्रकार भइरहनुले उनीहरूको उद्देश्य पैसा कमाउने रहेको छर्लङ्ग हुन्छ। आफ्नो अन्य पेसालाई पत्रकारिताको माध्यमबाट फड्को मार्ने खुड्किलो बनाउने र धम्क्याएर आफ्नो

^{११} लम्सालसँग २०६४ फागुनमा गरिएको कुराकानी।

^{१२} विराटनगर जस्तै सीमा क्षेत्रको अर्को ठूलो व्यापारिक केन्द्र वीरगञ्जको पत्रकारितामा देखिएका विकृत विसङ्गतिबारे सुजित महत (२०६४) ले चर्चा गर्नुभएको छ।

अभीष्ट पूरा गर्ने गरेको पाइन्छ। आफ्नै खर्चमा खाने, रिपोर्टिङ गर्ने र राम्रो समाचार लेख्ने सोच सबै पत्रकारहरूमा छैन। यिनै कारणले गर्दा विराटनगरको पत्रकारितामा नकारात्मक प्रवृत्ति भाङ्गिएको हो।

पञ्चायतको अधिल्ला वर्षहरूमा तत्कालीन सरकारको समर्थन गरेर पत्रकारिता गरेको भए पनि २०३६ सालको जनमत सङ्ग्रहपछि केही पत्रपत्रिकाहरू बहुदलका पक्षमा लागेका थिए। त्यस ताका पनि पत्रपत्रिकाहरू दर्ता गरी प्रकाशन गर्नु र बन्द गर्नु सामान्य थियो। पत्रकारिताको ह्वातै विकास भएको भनिएको २०४६ सालपछिको अवधिमा पनि विराटनगरमा पत्रपत्रिका दर्ता गर्दै सीमित अङ्क प्रकाशित गरेर बन्द हुने क्रम चलिरहेको छ। स्वच्छ प्रतिस्पर्धा गरी जनतासामू नियमित सूचना पुऱ्याउनुभन्दा पनि पत्रपत्रिका दर्ता गर्ने होडबाजीमै सीमित देखिन्छ। नकारात्मक जग बसाउन र उक्साउन प्रेरित गर्ने पत्रकारहरूका लागि 'जहाँ ठूला भन्सार कार्यालयहरू छन् त्यहाँ चलखेल गर्नु' सामान्य छ।

पछिल्लो पुस्ताका युवाहरूले पुरानो ढङ्गबाट चलेको नकारात्मक पत्रकारितालाई चिर्न केही प्रयास गरिरहेका छन्। यद्यपि विकृतिलाई पछ्याउने युवा जमात पनि उत्तिकै छन्। दैनिक रूपमा प्रकाशित पत्रपत्रिका व्यावसायिकतातर्फ लागेका छन्। पत्रकारितामा प्रवेश गरेका युवाहरूको नयाँ जोस-जाँगरका कारण व्यावसायिक पत्रकारितालाई संस्थागत गर्ने केही युवाहरूको प्रयास सन्नाहनीय छ। तिनको प्रयासले पुरानो ढङ्गबाट चलेको नकारात्मक पत्रकारितालाई चिर्न सहयोग पुग्दै गएको छ। धेरथोर भए पनि केही पत्रपत्रिका र एफएम स्टेसनहरूले अहिले पारिश्रमिक दिन थालेका छन्। साप्ताहिकमा कार्यरत पत्रकारले त अहिले पनि अपवादबाहेकले पैसा पाउँदैनन्।

विराटनगरका पत्रकारहरूमा राजनीतिक सचेतना छ। यसले गर्दा राजनीतिक समाचार लेख्नुपूर्व त्यसले राष्ट्रमा पार्न सक्ने समस्या र समाधानबारे केलाउन सक्छन्। नेताहरूसँग संवाद गरेर राष्ट्रिय स्तरमा चर्चामा आउने समाचार फुत्काउन सक्छन्। सबै सञ्चारमाध्यमका प्रतिनिधि विराटनगरमा भएकाले सामान्य समाचार पनि राष्ट्रिय स्तरमा पुग्ने गरेको छ। क्षेत्रीय सञ्चार स्रोत केन्द्र विराटनगरमा भएकाले यहाँका पत्रकारले सञ्चार स्रोत केन्द्रबाट सहजै विभिन्न तालिम लिने अवसर पाएका छन्। यो सकारात्मक पाटो हो।

स्वतन्त्र, निष्पक्ष र व्यावसायिक पत्रकारितालाई संस्थागत गर्न पैसामुखी पत्रकारितालाई परित्याग गरी पेसागत धर्मलाई अगाडि बढाउनु नै पत्रकारहरूको उत्तम ओखती हो। पत्रकारितालाई उकास्न तथा व्यावसायिक बनाउन सञ्चार क्षेत्रमाथि लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ। स्थलगत रिपोर्टिङमा जोड दिनुपर्छ।

काम नगरिकन र स्वार्थवश कसैले दिएको पैसा र पेय पदार्थको लालचमा बस्नुभन्दा आफ्नै परिश्रम बापतको फल टिप्नु उपयुक्त हुनेछ । अग्रज मानिने पत्रकारहरूले समाचारका लागि राजनीतिक कार्यकर्ता र 'काला बजारीको हनुमान' बनेर हिँड्नुको साटो आफूलाई सुधादै युवाहरूलाई समेट्दै सकारात्मक पत्रकारितातर्फ उन्मुख हुनुपर्छ ।

अध्ययनमा सम्पर्क गरिएका व्यक्तिहरू

हर्ष सुब्बा	पूर्वाञ्चल संयोजक, कान्तिपुर दैनिक
शिवबहादुर कार्की	पूर्व अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासङ्घ-मोरङ शाखा; सम्पादक, दर्शन दैनिक
यज्ञ शर्मा	सदस्य, प्रेस काउन्सिल नेपाल र संवाददाता, नेपाल समाचारपत्र दैनिक
भीम घिमिरे	संवाददाता, कान्तिपुर दैनिक
मनोज श्रेष्ठ	संवाददाता, अन्नपूर्ण पोष्ट दैनिक र सम्पादक, विराट एफएम
मोहन भण्डारी	सम्पादक, उद्घोष दैनिक
विष्णु पोखरेल	संवाददाता, नयाँ पत्रिका दैनिक र स्काइ एफएम
ललिता भट्टराई	सम्पादक, फेवा साप्ताहिक
सजोला दाहाल	संवाददाता, गोरखापत्र दैनिक
कोशराज रेग्मी	वरिष्ठ पत्रकार
शेखर रेग्मी	पूर्वाञ्चल संयोजक, अन्नपूर्ण पोष्ट दैनिक
गणेश लम्साल	संवाददाता, जनआस्था साप्ताहिक र औजार दैनिक
गोकुल पराजुली	संवाददाता, ब्लाष्ट टाइम्स दैनिक
महेन्द्र विष्ट	महासचिव, नेपाल पत्रकार महासङ्घ

सन्दर्भ सामग्री

गौतम, भास्कर । २०५८ । पूर्वाञ्चलमा मिडिया: सम्भावना र चुनौतीबीच केही प्रयास केही प्रवृत्ति । *क्षेत्रीय मिडिया: विगत र वर्तमान* । प्रत्युष वन्त, सं., पृ. ४१-८४ । काठमाडौं: मार्टिन चौतारी, सामाजिक विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र ।
प्रधान, प्रमोद । २०६१ । *मोरङमा पत्रकारिताको अर्धशताब्दी* । काठमाडौं: मार्टिन चौतारी । महत, सुजित । २०६४ । वीरगञ्जको पत्रकारिता: नामभन्दा वदनाम बढी । *मिडिया अध्ययन* २: १९५-२१० ।